

AUTORINĒS IR GRETUTINĒS TEISĒS

Autorinē medžiaga
skirta mokytojams,
jaunimo darbuotojams
ir edukatoriams

**NK—
KLASE**

AUTORINĖS IR GRETUTINĖS TEISĖS

Metodinė medžiaga skirta pedagogams, jaunimo darbuotojams, neformalaus švietimo turinio kūrėjams ir darbui su 5–12 klasių moksleiviais (-ėmis). Metodologija parengta siekiant pristatyti pagrindinius teisinius gretutinių ir autorių teisių aspektus, pabrėžti autorių ir jų kūrinių apsaugą, pagarbą turiniui, pristatyti darbo su jaunimu, moksleiviais metodus, kaip kalbėti šiomis temomis.

Temų apžvalga – tai kas bus aptarta šioje metodinėje medžiagoje:

- Autorių ir gretutinių teisių pradžiamokslis: ką svarbu žinoti?;
- „Noriu ką nors parsisiųsti, noriu panaudoti kitų kūrinius – ką turėčiau žinoti?“;
- Metodai, kaip kalbėti autorių ir gretutinių teisių tema.

Autorių ir gretutinių teisių pradžiamokslis: ką svarbu žinoti?

Gyvename skaitmeninio turinio laikais. Kiekvieną dieną pro mūsų ausis, akis ir pirštų paspaudimus išmaniuosiuose telefonuose ar kompiuteriuose praskrieja šimtai tūkstančių informacijos žinučių, muzikinių ištraukų, epizodų iš TV serialų, reklamų, kvietimų ir nuotraukų ištraukų iš Google paieškos. Ar kada nors susimąstėte apie šio turinio kūrėjus ir kūrėjas? Kartais to ir nežindomi, mes pasinaudojame nuotrauka, išsisaugome garso takelį, nukopijuojame citatą ir taip pažeidžiame kitų sukurtų kūrinių apsaugą. Gretutines ir autorių teises svarbu suprasti ne tik kūrėjams, bet ir mums visiems. **Norėdami naudotis kitų sukurtu turiniu ar juo dalytis, privalome suprasti ir išmanyti pagrindines autorių teisių taisykles. Jas suprasti ir gerbti – ne tik mūsų teisė, bet ir pareiga.**

Gretutinės ir autorių teisės – reglamentuota sritis. Šios teisės yra teisiškai saugomos ir reguliuojamos tarptautiniu, Europos Sąjungos bei nacionaliniu lygmeniu. Prieš pradėdami susitikimą, jūs galite supažindinti savo tikslinę grupę su svarbiausiomis autorių ir gretutinių teisių taisyklėmis, apibrėžimais ir pamėginti sudėlioti terminų apibūdinimus be metodinės medžiagos. Žemiau pateikiami svarbiausi apibrėžimai, kuriuos svarbu suprasti prieš taikant edukacinius metodus. Įsisavinę šiuos pagrindinius apibrėžimus, suformuluotus remiantis LR autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymu, keliaukite prie bendrųjų taisyklių.

Autorių ir gretutinių teisių pradžiamokslis

Autorių teisės:

Autorių teisės yra teisės į kūrybinės veiklos rezultatus, apimančios literatūros, mokslo ir meno kūrinius (įskaitant virtualų turinį). Šios teisės suteikia autoriui išimtinės teises į jo kūrinių naudojimą ir kontrolę. Pavyzdžiui, Rimantas Kmita parašė knygą „Pietinia kronikas“. Tai autoriaus kūryba ir jam priklauso autoriaus teisės.

Turtinės teisės:

Turtinės teisės suteikia autoriui teisę kontroliuoti (leisti arba uždrausti) jo kūrinio bet kokį panaudojimą (atgaminimą, išleidimą, vertimą, adaptavimą, platinimą, viešą rodymą, viešą atlikimą, viešą paskelbimą ir t. t.) ir užtikrina galimybę gauti autorinį atlyginimą už kiekvieną kūrinio naudojimo būdą. Tai ekonominio pobūdžio teisės, kuriomis savo nuožiūra autorius gali disponuoti (jas perduoti ar suteikti kitiems asmenims), jos taip pat gali būti paveldimos pagal įstatymą arba testamentą. Pavyzdžiui, Netflix norėtų kurti serialą, paremtą prieš tai minėta R. Kmitos knyga „Pietinia kronikas“. Autorius turi teisę sutikti arba nesutikti, ir prašyti atlyginimo.

Asmeninės neturtinės autoriaus teisės:

Šios teisės yra neekonominio pobūdžio, jos pripažįstamos tik pačiam autoriui – yra neperduodamos ir nepaveldimos – nes yra neatsiejamai susijusios su pačia autoriaus asmenybe, t. y. jo vardu, jo garbe ir reputacija. Tai autorystės teisė, teisė į autoriaus vardą, teisė į kūrinio neliečiamybę. Asmeninės neturtinės autorių teisės Lietuvoje saugomos neterminuotai. Pavyzdžiui, A. Matelis sukūrė filmą „Prieš praskrendant į Žemę“ (2005), o V. Franklis parašė knygą „Žmogus ieško prasmės“. Tai – autorių darbai, jiems priklauso visos teisės ir šių darbų autorystės niekas nekvestionuoja.

Gretutinės teisės:

Tai atlikėjų, fonogramų gamintojų, transliuojančiųjų organizacijų, audiovizualinių kūrinių (filmų) pirmojo įrašo gamintojų teisės, užtikrinančios jų finansinių ir moralinių (atlikėjams) interesų apsaugą.

Kitaip tariant, šiuo metu galiojantis teisinis reguliavimas numato, kad saugomos ne tik kūrinio autoriaus teisės, bet ir kitos su kūryba susijusios teisės, esančios „greta“ autorių teisių – gretutinės teisės, saugančios kūrinių atlikimą, užfiksavimą. Gretutinės teisės gali saugoti:

- kūrinio atlikimą;
- fonogramą;
- audiovizualinio kūrinio (filmo) pirmąjį įrašą;
- transliuojančiosios organizacijos radijo ir (ar) televizijos transliacijas.

Pavyzdžiui, atlikote savo kūrybos dainą „Lietuvos Balsas“ laidoje. Televizija turi skaitmeninį laidos įrašą. Jeigu kas nors kitas norėtų panaudoti šį įrašą, turėtų gauti teisę ne tik iš jūsų kaip autoriaus (-ės), tačiau ir iš televizijos, kuri galėtų suteikti teisę į įrašą.

Gretutinės turtinės (ekonominio pobūdžio) teisės:

Tai išimtinės teisės leisti ar uždrausti atlikimų, fonogramų, transliacijų, audiovizualinių kūrinių (filmų) įrašų panaudojimą ir teisę gauti atlyginimą, kai minėti objektai naudojami. Pavyzdžiui, Netflix filmuoto „Stranger Things“ serialą, nori įsigyti Lietuvos transliuotojas (pvz., LRT, LNK). Lietuvos transliuotojas turi prašyti leidimo ir mokėti prašomą atlygį už šio serialo retransliavimą.

Neturtinės teisės:

Atlikėjams, be įstatymo garantuojamų turtinių teisių, pripažįstamos ir neturtinės teisės į savo tiesioginį (gyvą) atlikimą ar atlikimo įrašą: jie turi teisę reikalauti, kad atlikimo ar jo įrašo naudotojai įvardytų juos kaip atlikėjus, turi teisę į atlikimo neliečiamybę. Pavyzdžiui, jūs sugalvojote parsisiųsti ir panaudoti savo pristatyme ar naujienlaiškyje, ar žinutėje nuotrauką iš *unsplash.com*. Nuotrauka prieinama nemokamai, tačiau prašoma nurodyti nuotraukos autorių. Tokiu atveju, turėtumėte nurodyti nuotraukos autorių šalia nuotraukos ar ant jos, tekste.

„Noriu ką nors parsisiųsti, noriu panaudoti kitų kūrinius – ką turėčiau žinoti?“

(Svarbiausios taisyklės susijusios su autorių ir gretutinėmis teisėmis)

Visi kūriniai turi savo kūrėjus:

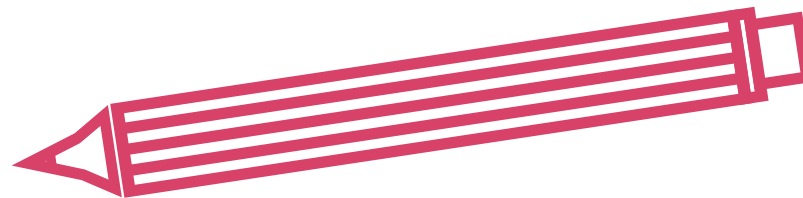
Vaizdinys iš Google paieškos, knyga, daina, spektaklis, serialas platformoje ar mediatekoje turi savo šeiminką(-ę) – kūrėją. Mūsų pamatytus, išgirstus ar panaudotus kūrinius kažkas turėjo sukurti, tiesa? Net jei prie kūrinio nurodytas autorius, tai dar nereiškia, kad jis neturi savo šeiminko(-ės). Įvairaus turinio kūrėjams(-oms) priklauso tam tikros teisės į jų sukurtą produktą. Jie gali: įrašyti, kopijuoti, platinti, viešai atlikti, transliuoti, retransliuoti, skelbti internete ar kitose viešose vietose, versti ar aranžuoti. Atlikėjai (-os), kūrėjai (-os) sprendžia, kada ir kaip galima panaudoti jų kūrybą. Svarbu nepamiršti, kad reikėtų susitarti ar gauti specialų leidimą (licenciją), kad minėtus kūrinius būtų galima naudoti.

Nusipirkti nepakanka:

Dažniausiai perkame knygas, užsisakinėjame filmų ir TV transliavimo platformas, prenumeruojame laidas, klausomės ir siunčiamės dainas iš *Spotify*. Tačiau jei įsigytu turiniu norime pasidalyti su draugais, viešai dalytis su kitais – teks susitarti su kūrėjais (-omis) arba jų atstovais. Pavyzdžiui, jei norite išversti, išleisti ir platinti knygą, tam turite gauti leidimą.

Trūksta garso takelio sukurtam vaizdo įrašui? Reikia susitarti

Sukūrėte ir planuojate į *Youtube* platformą patalpinti nuostabų vaizdo įrašą apie 2023 m. vasarą ir įsimintiniausias vasaros akimirkas, tačiau trūksta garso takelio. Labai norite panaudoti Monikos Liu dainą „Sentimentai“. Tuomet jums reikia gauti leidimą, kad šią dainą autorė leidžia naudoti. Jei autorės rasti negalite ar su ja susisiekti nepavyksta, tai nereiškia, kad kūrinį galima naudoti.

Nurodyti autorių (-ę) privalu ir sveikintina

Jeigu atsidūrėte situacijoje, kuomet naudojate jau sukurtus kūrinius ar turinį, visada nurodykite autorių ir atlikėją: vardą, pavardę ar pseudonimą. Taip parodysite jiems pagarbą ir pripažinimą. Nenurodyti atlikėjo (-s) ar autoriaus (-ės) galima tik tada, jei taip susitarta su kūrėju (-a) arba jo atstovu.

Jeigu autorius (-ė) nepitaria turinio ar kūrinio pakeitimams, jūs negalite keisti, iškraipyti, „pervarkyti“ turinio ar kūrinio jums patinkamu būdu. Šios taisyklės dar vadinamos autoriaus neturtinėmis teisėmis arba teisėmis į pagarbą.

Internetas – ne išimtis

Virtuali erdvė prigrūsta turinio. Nusavinti, keisti, parsisiųsti, dalytis ar vartoti turinį internete yra gana paprasta. Tačiau prisiminkite, kad turinį internete taip pat saugo autorių teisės ir šis turinys nėra jūsų ar visų pasidalijusių žmonių nuosavybė. Tad virtualiu turiniu galima naudotis taip pat tik gavus leidimą.

Kodėl svarbu kalbėti su mokiniais (-ėmis) apie autorių ir gretutines teises?

Kalbėti su mokiniais (-ėmis) apie autorių ir gretutines teises yra svarbu dėl kelių pagrindinių priežasčių.

Teisinis sąmoningumas ir jo parodymas. Mokydami mokinius(-es) apie autorių teises, ugdome jų supratimą apie teises normas ir įstatymus, susijusius su kūrybine veikla. Taip padedame suvokti visų mūsų teises ir pareigas. Pristatome suvokimą, jog mes patys kuriame ir naudojame kitų sukurtus kūrinius. (Metodai: „Kodėl kodėl kodėl“, „Ar vis dar galioja?“)

Etinių principų ugdymas. Autorių ir gretutinių teisių supratimas skatina pagarbą kūrėjams (-oms) ir jų darbui. Mokiniai ir mokinės mokome gerbti kitų intelektualinį darbą ir nevogti idėjų, neplagijuoti bei nesinaudoti kūrinių neteisėtai. (Metodas – „Ar vis dar galioja?“)

Kūrybinio darbo vertinimas ir skatinimas. Žinodami apie savo teises, mokiniai ir mokinės gali laisviau ir drąsiau kurti, žinodami (-os), kad jų kūryba bus tinkamai apsaugota. Taip užtikriname didesnę kūrybinę sklaidą, įgaliname daugiau novatoriškų sprendimų, idėjų, kurios bus ne tik pripažintos, bet ir apsaugotos. (Metodas – „Isijausk į kūrėją“)

Praktiniai įgūdžiai. Mokiniais (-ėmis) svarbu suprasti, kaip legaliai naudoti ir dalytis kūrinių. Tai apima žinias apie licencijas, sąžiningą naudojimą, referavimą ir kitus teisinius aspektus, kurie padeda išvengti teisiųjų problemų. (Metodas – Life-hack'ai arba „Nulaužto gyvenimo patarimai“)

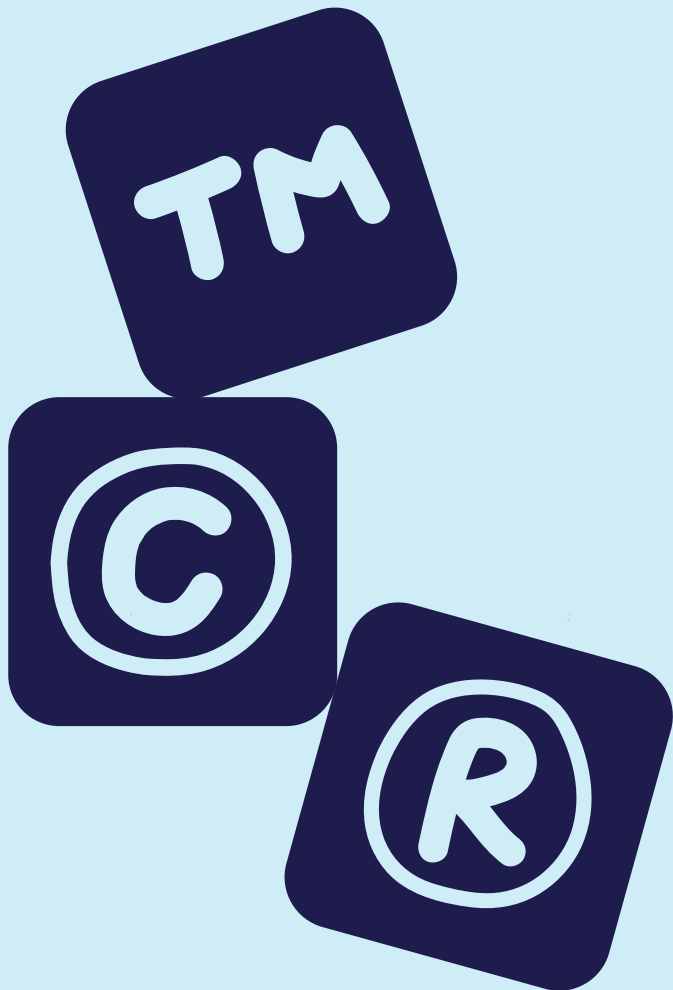
Skaitmeninis raštingumas. Dabartiniame skaitmeniniame amžiuje kūrybinis turinys yra lengvai dalijamas internete. Todėl ypač svarbu mokyti mokinius (-es) apie autorių ir gretutines teises, kurios padeda jiems atsakingai naudotis interneto ištekliais ir išvengti neteisėtų veiksmų. Taip pat apsaugo juos pačius nuo kenkėjiško turinio (virusinių programų, duomenų vagystės). (Metodas – „Isijausk į kūrėją“)

Verslumo ugdymas. Supratimas apie autorių ir gretutines teises yra svarbus ir verslumo ugdymo aspektu. Mokiniai (-ės) sužino, kaip galima apsaugoti savo verslo idėjas, produktus ar paslaugas ir kaip panaudoti autorių teises komerciniais tikslais. (Metodas – simuliacija „Kūrinių turgus“)

Apibendrinant, kalbėjimas su mokiniais (-ėmis) apie autorių ir gretutines teises padeda ugdyti teises, etines, kūrybines, praktines ir verslumo kompetencijas, būtinas šiuolaikiniame pasaulyje. Kalbėdami apie autorių ir gretutines teises vystome skaitmeninio pilietiškumo kompetenciją, etines normas, diegiame demokratines vertybes.

METODAI, KAIP KALBĖTI AUTORIŲ IR GRETUTINIŲ TEISIŲ TEMA

1. „Kodėl? Kodėl? Kodėl?“

(metodas skirtas autorių bei gretutinių teisių pažeidimams pristatyti).

Metodo tikslas – gebėti atpažinti ir analizuoti gretutinių bei autoriaus teisių pažeidimus, suprasti Lietuvos Respublikoje galiojančių administracinių nusižengimų kodekse aprašytus autorių ir gretutinių teisių nusižengimus, pristatyti teises pasekmes bei atsakomybes.

Kompetencijos: komunikavimo, teksto suvokimo, informacinio raštingumo, kritinio ir analitinio mąstymo.

Kam skirta: 8–12 klasių mokiniams.

Laikas: 1 val. 30 min.

Priemonės: popieriaus lapai, rašikliai, spalvoti rašikliai.

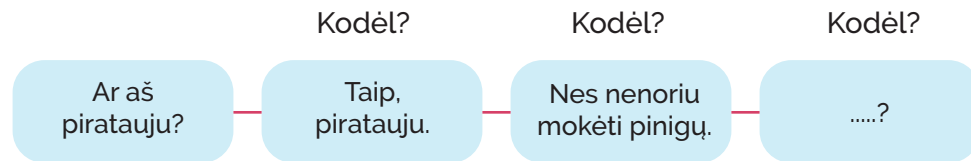
Metodas. Metodo tikslas – kritiškai įsivertinti kiekvieno (-os) iš mūsų veiksmus ir poelgius, kai kalbame apie autorių ir gretutines teises bei jų pažeidimus. Grupei / klasei pasiūlykite išsikelti individualius arba grupinius klausimus apie atsakomybę, piratavimą, asmeninį poelgį.

Galimi klausimų pavyzdžiai:

- Ar aš piratauju?
- Kodėl siunčiuosi nelegalų turinį?
- Ar siunčiuosi nelegalų turinį?
- Ar autorių bei gretutinių teisių nežinojimas atleidžia mane nuo atsakomybės?
- Ar bijau siųsdamasis (-i) failus iš interneto?

Išsikėlę (-usios) raktinius klausimus, judėkite prie antrosios metodo dalies. Nusipieškite penkis burbuliukus ar debesėlius, į kuriuos galėtumėte rašyti savo atsakymus į klausimus. Metodas skatina kelti klausimą iš kiekvieną kartą suformuluojamo atsakymo. Kitaip tariant, kiekvieną kartą atsakę ar atsakiusios į klausimą, turėtumėte kelti naują klausimą iš jūsų gauto atsakymo.

Pavyzdžiui, pateikiame *kodėl, kodėl, kodėl* grandinės pavyzdį:

Kiekvieną kartą formuluodami klausimą iš jūsų gauto atsakymo, pamėginkite nuoširdžiai ir atvirai į jį atsakyti. Jūs taip pat galite piešti medį su viena po kitos išsikerojančiomis šakomis arba šią užduotį atlikti grupėje su dideliais popieriaus lapais, mėgindami atsakyti į bendrus klausimus: **kodėl mes piratauame? Kodėl mes siunčiamės nelegalų turinį iš įvairių internetinių puslapių?**

Klausimams atsakyti ir formuluoti skirkite apie 15–20 min. Atsakę (-iusios) į visus penkis kodėl, inicijuokite trumpą diskusiją / aptarimą:

Klausimai ir gairės aptarimui:

- Ką supratote atsakę į visus išsikeltus klausimus?
- Ar atsakymai jus nustebino? Privertė susimąstyti?
- Kokie atsakymai buvo sunkiausi?
- Kokie atsakymai buvo lengviausi?
- Ar kada nors savęs klausėte šio klausimo (kurį suformulavote). Jeigu taip, kodėl? Jeigu ne, kodėl?
- Ko reiktų kad jūsų elgesys pasikeistų?

Pasigilinę ir pasigilinusios į savo elgesio principus, etikos ir moralės supratimą, galite išsikelti dar vieną klausimą, kurį taip pat, grupelėse ar individualiai pamėginkite atsakyti: **Ar žinau, kokią (administracinę) atsakomybę užtraukia piratavimas?** Ši *kodėl kodėl kodėl* grandinė gali tapti puikiu atspirties tašku pristatyti Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 122 straipsnį, kuris kalba apie autorių ir gretutinių teisių pažeidimus, ir galimas pasekmes¹.

122 straipsnis. Autorių teisių ir gretutinių teisių pažeidimas

1. Neteisėtas autorių teisių ar gretutinių teisių objekto arba jų dalies viešas atlikimas, atgaminimas, viešas paskelbimas, įskaitant padarymą viešai prieinamo kompiuterių tinklais (internetu), kitoks panaudojimas bet kokiais būdais ir priemonėmis nekomerciniais tikslais užtraukia baudą nuo dviejų šimtų aštuoniasdešimt iki šešių šimtų eurų.
2. Šio straipsnio 1 dalyje numatytas administracinis nusižengimas, padarytas pakartotinai, užtraukia baudą nuo šešių šimtų iki aštuonių šimtų penkiasdešimt eurų.
3. Neteisėtas autorių teisių ar gretutinių teisių objekto arba jų dalies viešas atlikimas, atgaminimas, viešas paskelbimas, įskaitant padarymą viešai prieinamo kompiuterių tinklais (internetu), kitoks panaudojimas bet kokiais būdais ir priemonėmis komerciniais tikslais, taip pat autorių teisių ar gretutinių teisių objekto neteisėtų kopijų platinimas, gabenimas ar laikymas komerciniais tikslais užtraukia baudą nuo trijų šimtų iki trijų tūkstančių penkių šimtų eurų.
4. Šio straipsnio 3 dalyje numatytas administracinis nusižengimas, padarytas pakartotinai, užtraukia baudą nuo septynių šimtų iki keturių tūkstančių penkių šimtų eurų.
5. Už šio straipsnio 1 dalyje numatytus administracinius nusižengimus privaloma skirti autorių teisių ar gretutinių teisių objekto neteisėtų kopijų konfiskavimą. Už šio straipsnio 2, 3, 4 dalyse numatytus administracinius nusižengimus privaloma skirti autorių teisių ar gretutinių teisių objekto neteisėtų kopijų ir jų gamybos priemonių ar įrangos konfiskavimą.
6. Autorių teisių ar gretutinių teisių objekto neteisėtų kopijų gamybos priemonės ar įranga – techninė įranga, medžiagos ir kitos priemonės, kurios išimtinai ar dažniausiai naudojamos autorių teisių ar gretutinių teisių objekto neteisėtoms kopijoms atgaminti ir (ar) platinti arba kurių paskirtis ir naudojimo tiesioginis tikslas – atgaminti ir (ar) platinti neteisėtas autorių teisių ar gretutinių teisių objekto kopijas.

¹Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, 122 straipsnis. Autorių teisių ir gretutinių teisių pažeidimas. Prieiga per internetą: <https://www.infolex.lt/ta/336765:str122>

2. „Įsijausk į kūrėją“

Metodo tikslas – gebėti atpažinti ir analizuoti gretutinių bei autorių teisių pažeidimus.

Kompetencijos: komunikavimo, teksto suvokimo, informacinio raštingumo, kūrybiškumo, medijų raštingumo, kritinio ir analitinio mąstymo.

Kam skirta: 7–12 klasių mokiniams.

Laikas: 1 val. 30 min.

Priemonės: kompiuteriai su galimybe naudotis prezentacijų kūrimo įrankiu (dažniausiai *Microsoft Office* bet tinka ir *OpenOffice*, *LibreOffice* ar *Google* prezentacijų kūrimo įrankis), projektorius (galimybė pristatyti savo darbus).

Metodas. Pakvieskite jaunuolius sukurti prezentaciją bet kokia tema (menai, sportas, pomėgiai, muzika, istorija, politika ir t. t.). Pasiūlykite grupei būti išradingai ir panaudoti kuo daugiau įvairių funkcijų savo prezentacijose (muzikinis fonas, vaizdai iš vaizdų paieškos platformų kaip *Google*, asmeninio archyvo nuotraukos, vaizdo įrašai, tekstai). Prezentacijoms kurti skirkite apie 30 min. Per šį laiką jaunuoliai bus įdėję pakankamai darbo ir pastangų į savo prezentacijas. Kai prezentacijų kūrimo laikas baigiasi, pakvieskite dalyvius ir dalyves išsaugoti savo kūrinius-darbus. Tai padarius – apkeiskite jaunuolių darbus taip, kad visi gautų po kito žmogaus prezentaciją (galima tiesiog persėti per vieną kėdę prie kito kompiuterio arba vedančiajam (-ai) tiesiog perkirstyti loterijos būdu). Persikirstymo esmė – kad dalyviai ir dalyvės gautų po kitą prezentaciją. Pasiūlykite grupei atsidaryti turimą „naująją“ prezentaciją ir ją perskaityti, jeigu reikia, galima keisti detales ir būtina pakeisti vardą bei pavardę pradžioje, kas rengė šią prezentaciją. Šitam žingsniui skirkite 5–8 min. Po to, pakvieskite grupę pristatyti savo „naujus“ darbus ir paprašykite, kad jaunuoliai pasakotų lyg tai būtų jų prezentacija – darbas, kitaip tariant, kad įsijaustų. Skirkite nuo 20 iki 30 min. darbams pristatyti. Po pristatymų, susėskite aptarti ir įvertinti procesą.

Klausimai ir gairės aptarimui:

- Kaip jautėtės, kai jūsų darbą pristatinėjo kažkas kitas (-a)?
- Kaip jautėtės, kai jūsų prezentacija buvo pakeista, modifikuota?
- Kokių pažeidimų, susijusių su autorių teisėmis, pastebėjote?
- Kaip manote, ar autoriai ir autorės jaučiasi panašiai, kai jų darbai plagijuojami, keičiami ir naudojami be jų sutikimo, žinios?
- Ar įmanoma išvengti, arba sumažinti tokių kopijavimo, nusavinimo atvejų?
Kaip reikėtų elgtis?
- Kaip manote, ar naudodami nuotraukas, garso takelį, ieškodami kūrinių internete jūs pažeidėte kokias nors autorių / gretutines teises?
- Ar paprašėte sutikimo iš žmogaus, kurio (-s) prezentaciją keitėte ir adaptavote pagal save?

Rekomendacijos. Prezentacija yra tik vienas iš variantų. Jūs taip pat galite kurti tekstus, nuotraukas, plakatus mokyklai. Metodo esmė – įsijausti į turinio-darbo nusavinimo ir panaudojimo procesą arba kitaip tariant pabūti autoriaus (-ės) kailyje. Aptarimo dalyje galite vadovautis klausimais, tačiau esate laisvi ir laisvos prisiminti autorių ir gretutines teises, panagrinėti apibrėžimus ir ieškoti kitų sąsajų.

3. „Ar dar galioja?“

Metodo tikslas – suprasti, kad Lietuvoje turtinės autorius teisės galioja visą jo gyvenimą ir 70 metų po jo mirties; kad su autorių teisėmis susiję įstatymai kitose šalyje gali būti skirtingi.

Kompetencijos: komunikavimo, kūrybiškumo, medijų raštingumo, gebėjimo diskutuoti, analizuoti ir išklausti kito nuomonę.

Kam skirta: 5–12 klasių mokiniams.

Laikas: nuo 45 min. iki 1 val. ir 30 min.

Priemonės: internetas, bibliotekos erdvė, (prieiga prie kompiuterių pasirinktinai).

Metodas. Kaip jau minėjome pradžioje, bendrasis autorių turtinių teisių apsaugos terminas yra visas autorius gyvenimas ir 70 metų po jo mirties. Pakvieskite grupę į biblioteką (viešąją ar mokyklos) ir pamėginkite surasti autorių, kurių turtinių teisių apsaugos terminas yra pasibaigęs. Tai gali būti literatūra, fotografijų albumai, garso įrašai, turinys žurnaluose ir kiti kūriniai. Jeigu biblioteka yra nepasiekiamą – pamėginkite surasti kūrinių, kuriems yra virš 70 metų internete. Galbūt tai bus filmas, paveikslas, fotografija? Pakvieskite jaunuolius susirasti po vieną ar kelis kūrinius, kurie jų nuomone, gali būti naudotini ir kuriems nebetaikoma turtinių teisių apsauga.

Išsirinkę ir „sėkmingai“ atradę kūrinius, skirkite 5 min. individualiai pagalvoti, kaip šis turimas turinys (knyga, fotografija, filmas, portretas, eilėraštis, garso įrašas) galėtų būti panaudotas jūsų šiandieniam gyvenime. Kitaip tariant, pamodeliuokite ir sukurkite situaciją, kurioje stengiatės panaudoti šią kūrinių. Pavyzdžiui, siekiant sukurti gerą pasirodymą, įkelti į Youtube platformą ir gauti daugiau peržiūrų, sekėjų kanalui bei taip užsidirbti, panaudoti kaip garso takelį, pasidaryti re-produkcija, padaryti dainos „remiksą“? Aptarkite šias idėjas bendroje erdvėje.

Klausimai ir gairės aptarimui:

- Kaip manote, kodėl išvis yra sukurtas toks terminas, kodėl autorių teisės yra saugomos ne amžinai? Kodėl galiojimas pasibaigia būtent praėjus 70 metų po mirties?
- Ar anksčiau teko girdėti apie autorių teisių galiojimo trukmę?
- Ką manote apie šių teisių galiojimo terminą? Ar jis yra teisingas, logiškas?
- Pamėginkite įsijausti į autorių poziciją. Ar jums būtų svarbu pripažinimas, atlygis iš panaudotą kūrinių? Kodėl?

Rekomendacijos. Metodo trukmė priklauso nuo jūsų pasirenkamos diskusijos ilgio, duoto laiko kūriniams ieškoti, išsakyti nuomonėms. Rekomenduotina skirti daugiau nei 45 min., kad dalyviai ir dalyvės spėtų susirasti kūrinius, juos paanalizuoti ir susėsti aptarimui. Taip pat užuot diskutavę, galite padaryti idėjų mugę ar įvairius pristatymus susijusius su jaunuolių pasirinktais kūrinių. Pavyzdžiui: skirkite po 10 min. trumpam pristatymui, kaip šį atrastą kūrinių panaudosite savo kasdieniam gyvenime.

70 metų laikotarpis po autoriaus mirties, per kurį galioja autorių teisės, yra nustatytas tam tikslui, kad tiek autorius, tiek jo artimieji ar paveldėtojai galėtų gauti finansinę naudą iš kūrinio. Šis laikotarpis – kompromisas tarp dviejų svarbių principų:

1. Kūrybinės veiklos skatinimo: siekiama užtikrinti, kad autoriai turėtų ekonominę paskatą kurti naujus kūrinius. Jei autorinės teisės būtų trumpalaikės, autoriai galėtų prarasti dalį motyvacijos kurti, nes jų finansinė nauda būtų ribota;
2. Viešojo intereso užtikrinimo: po tam tikro laikotarpio, kūriniai tampa viešojo naudojimo objektais (public domain), ir juos gali naudoti visi be apribojimų. Tai skatina kultūrinę ir švietimo veiklą, nes visuomenė gauna laisvą prieigą prie svarbių kūrinių ir gali juos laisvai naudoti, interpretuoti ir adaptuoti.

Kodėl būtent 70 metų? Šis laikotarpis atsirado kaip tarptautinis standartas ir buvo įtrauktas į tarptautinius susitarimus, tokius kaip Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos. Berno konvencija, kurios dalyviai yra dauguma pasaulio valstybių, nustatė minimalų 50 metų laikotarpį po autoriaus mirties, per kurį galioja autorių teisės. Tačiau daugelis šalių, įskaitant Europos Sąjungą ir Jungtines Valstijas, vėliau pailgino šį laikotarpį iki 70 metų.

4. „Life-hack'ai arba „Nulaužto gyvenimo patarimai““

*Life hack – tai dviejų anglišku žodžių *life* ir *hack* junginys. Pirmas žodis į lietuvių kalbą išverčiamas kaip gyvenimas, o antras – nulaužti. Taip ir gavosi iš šių dviejų žodžių terminas life-hack arba gyvenimo nulaužimas. Tačiau tokia pažodinė termino traktuotė neatskleidžia jo esmės. Iš tikrųjų, šio slengu vartojamo žodžio prasmė yra daug platesnė. Tai gali būti ir palengvinimai, nemokamas bei legalus turinys, įvairūs puslapiai ar programėlės, kurios labai palengvina gyvenimą, padeda atlikti užduotis mokykloje, palygina kainas ir panašiai.

Metodo tikslas – skatinti legalaus turinio vartojimą, supažindinti su autorių bei gretutinėmis autorių teisėmis, ugdyti gebėjimą atpažinti ir atskirti piratinės svetainės nuo legalių svetainių (filmų, muzikos, elektroninių knygų, nuotraukų ir pan.).

Kompetencijos: medijų ir skaitmeninio raštingumo, darbo komandoje, gebėjimo analizuoti, diskutuoti, išklausti kito nuomonę, kritiškai vertinti ir suprasti.

Kam skirta: 5–12 klasių mokiniams.

Laikas: nuo 45 min. iki 1 val. ir 30 min.

Priemonės: dideli blonknotinio sąsiuvinio lapai (pvz., *flip-chart* popierius), markeriai, pieštukai, rašikliai, erdvė, kurioje būtų galima rašyti ant lapų (klasė su stalais, lygios grindys ir t. t.).

Metodas. Pristatykite *life-hack*'ų apibrėžimą ir pakvieskite dalyvius bei dalyves pasidalyti savo gyvenimo patarimais, kuriuos jie išgirdo, ar sužinojo, naudoja kiekvieną dieną. Galbūt kas nors naudojasi unikalia mobilia aplikacija? Galbūt yra legali nemokamos muzikos platforma pigesnė už Spotify? Gal žinote internetinį puslapį, kuriame galite be vargo atlikti matematikos užduotis? Dirbtinio intelekto panaudojimas?

Po trumpų pasvarstymų ir pasidalijimų, pasiūlykite dalyviams (-ėms) išsigrūninti sritis, kuriose jie norėtų ieškoti *life-hack*'ų ir kurios būtų labai artimos jų gyvenimui. Pabrėžkite, kad dalyviai ir dalyvės turėtų dalytis įvairiais įrankiais, platformomis, žaidimais, puslapiais, kurie yra legalūs ir leidžia nepažeidžiant autorių ir gretutinių teisių naudotis turiniu su įvairiomis sąlygomis (reklaminiai intarpai, limituota nemokama versija, apribota prieiga, nedidelis mokestis).

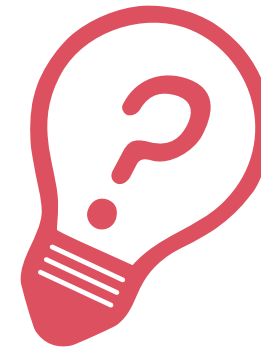
Pavyzdžiui, kategorijos galėtų būti:

- įvairūs įrankiai pamokoms ruošti, prezentacijoms kurti, matavimams atlikti, atstumui matuoti;
- nemokamos legalios muzikos, vaizdo įrašų platformos, filmų puslapiai;
- legalios, pigios, o galbūt ir nemokamos nuotraukų, kompiuterio darbalaukio fonų svetainės;
- programėlės telefonui, žaidimai;
- kitos gyvenime praverčiančios priemonės, puslapiai.
- .....

Kai išsigrūninate sritis ar vadinamąsias *life-hack*'ų kategorijas, išdėliokite didelius popieriaus lapus salėje, klasėje ar kitoje jūsų pasirinktoje erdvėje. Kiekviename lape per vidurį ar viršuje, ar apačioje (kaip jums patogiau) parašykite didelėmis raidėmis vieną iš pasirinktų sričių pvz., skaitmeniniai įrankiai pamokoms ruošti. Tuomet pakvieskite dalyvius (-es) iš lėto judėti pagal laikrodžio rodyklę, nuo temos prie temos ir dalytis (užrašyti, nupiešti) *life-hack*'ais iš tos konkrečios srities. Šiam vaikščiojimo ir dalijimosi procesui skirkite nuo 15 iki 20 min. Fone taip pat galite paleisti muzikos. Metodo esmė – pasidalyti turimais legaliais šaltiniais ar įrankiais, skatinti legalaus turinio populiarinimą, mokytis vieni iš kitų per įvairius patarimus. Įveikus pirmąjį ratą, pasiūlykite dalyviams ir dalyvėms dar kartą pasivaikščioti, perskaityti kiekvieną sritį-kategoriją, ir susipažinti su turiniu. Tai padarius, susėskite aptarti ir pasidalyti *life-hack*'ais.

Klausimai ir gairės aptarimui:

- Ar atradote kokių nors naujų įrankių, gyvenimą palengvinančių praktikų, *life-hack*'ų?
- Kaip manote, ar turinys, platformos, puslapiai ir kita informacija, kuria dalijotės yra legali, nepažeidžianti autorių teisių?
- Kaip įprastai ieškote platformų, kur žiūrėti filmus ar klausytis muzikos? Į ką kreipiate dėmesį?
- Kuriomis iš šiandien rastų svetainių naudojotės patys? Apie kurias nebuvote girdėję?
- Ar teko naudotis nelegalaus turinio svetainėmis? Jei taip, kodėl?
- Ar mokate už turinį, paslaugas? Jei taip, pasidalykite.

Rekomendacijos. Metodą galite sutrumpinti ir pasilikti tik kelias jums aktualias kategorijas-sritis. Taip sutaupysite laiko. Taip pat galite pasirinkti tik vieną kategoriją pavyzdžiui filmams, vaizdo įrašams ir kalbėti tik apie juos.

5. Simuliacija „Kūrinių turgus“!

Metodo tikslas – 1) supažindinti mokinius su leidimo naudoti kitų kūrinius gavimo procesu; 2) įsijausti į kūrėjų ir pirkėjų vaidmenis bei suprasti kaip veikia susitarimo-pirkimo procesas.

Kompetencijos: komunikavimo, kūrybiškumo, medijų raštingumo, gebėjimo diskutuoti, analizuoti ir išklaudyti kito nuomonę, kritinio informacijos vertinimo.

Kam skirta: 8–12 klasių mokiniams.

Laikas: 1 val ir 30 min. .

Priemonės: A4 lapai popieriaus, rašikliai, erdvė su stalais ir kėdėmis, spalvoti pieštukai, flomasteriai.

Metodas. Šis metodas – kūrybinio turinio simuliacija. Simuliacijos sėkmė priklauso nuo dalyvių įsitraukimo ir įsijautimo į reprezentuojamą pusę. Padalykite grupę į dvi lygias dalis (pvz., 15 ir 15, arba 8 + 8). Simuliacijoje turėsime dvi roles: kūrėjai ir pirkėjai (norintys užsidirbti arba panaudoti savo tikslais kūrinius).

Kūrėjai. Vienai grupei jaunuolių pasiūlykite susirasti populiarių, gal populiarių, arba net klasikinį kūrinių, kuris, jų manymu, yra vertingas, svarbus ar brangus. Įsijauskite į kūrėjus ir kūrėjas. Kūrėjai ir kūrėjos gali ieškoti kūrinių, kurie jiems (joms) suteiks pripažinimo, sėkmės, padės finansiškai. Kiekvieno kūrėjo ar kūrėjos pasirinkimai gali skirtis. Pakvieskite kūrėjų grupelę išsirinkti savo kūrinius, pavyzdžiui, vienas jaunuolis pasiima Mariah Carey dainą „All I Want For Christmas Is You“, kitas – Leonardo da Vinči paveikslą „Mona Liza“, trečia – knygą „Žiedų valdovas“. Išsirinkę po kūrinių, susikurkite po mažą reklaminį stendą savo kūriniui. Galite piešti, apipavidalinti, tačiau būtina, kad matytųsi visas jūsų kūrinio pavadinimas. Išsirinkę kūrinius pagalvokite apie juos: kiek vertintumėte turimą kūrinių, ar suteiktumėte autorių teises kitiems, už kokią sumą perleistumėte savo turimą autorių darbą? Kūrėjų tikslas – sulaukti kuo daugiau sėkmės, pripažinimo, uždirbti iš savo kūrybos.

Pirkėjai. Kita jaunuolių grupelė – pirkėjai. Pirkėjai turi daug motyvų, kodėl jie nori įsigyti vieną ar kitą kūrinių. Galbūt galvojate, kad ateityje šio kūrinio kaina išaugs dvigubai, galbūt norite pastatyti filmą, paremtą vieno iš kūrėjų knyga? Tad pirkėjo tikslas šioje simuliacijoje – įsigyti kiek galima pigiau teises į kūrinių, kuris galbūt, jums kaip pirkėjui, suteiks daugiau žinomumo, padės praturtėti finansiškai, padės jūsų karjerai.

Metodo eiga. Kūrėjai (-os) pasiruošia nedidelius ant stalo pastatomus popierinius stendus apie savo kūrinius. Tada kiekvienas kūrėjas (-a) susiranda po stalą, prie kurio bus galima kalbėtis su pirkėjais. Kūrėjai ir kūrėjos užima savo vietas. Paskelbiama kūrinių turgaus pradžia! Pirkėjai (-os) gauna po popieriaus lapą, rašiklį ir vaikšto, lanko skirtingus kūrėjus(-as) ir stengiasi įsigyti vieną ar kitą kūrinių už kuo mažesnę kainą. Moderatorius(-ė) skelbia turgaus pradžią, pabaigą ir kontroliuoja sutarčių sudarymo laiką. Kitaip tariant, paskelbus turgaus pradžią moderatorius (-ė) turėtų sekti laiką ir po 3–4 min. jaunuolių vaikščiojimo, pakviesti juos prisėsti prie vieno ar kito stalo pasakant, kad prasidėjo „Sutarčių sudarymo metas“. Dalyviai (-ės) neatradę norimo kūrinio, sėdasi prie tų, kas liko.

„Sutarčių sudarymui“ skirkite apie 3 min., po jų, paskelbkite dar vieną kūrinių turgaus pradžią. Galite atlikti 5 ir daugiau prisėdimus. Taip daugiau pirkėjų aplankys daugiau kūrėjų. Pakvieskite kūrėjus (-as) bei pirkėjus (-as) popieriaus lapuose fiksuoti visus pasiektus susitarimus. Pavyzdžiui: Jonas susitarė su Rugile, kad už 100 tūkst eur. Jis galės pardavinėti „Kung Fu Panda“ filmą internetu; arba Akvilė susitarė su Marku, kad už 1 milijoną eur. parduoda teises į šį „Doge“ memą (pavyzdys sekanciam puslapyje).

Klausimai ir gairės aptarimui:

- Kaip sekėsi atlikti šią užduotį? Ar esate patenkinti savo „sutartimis“? Kodėl?
- Kaip sekėsi gauti raštišką autorių sutikimą? Ar buvo sunku derėtis dėl kainos, sąlygų?
- Dėl kokių priežasčių pasirinkote vieną ar kitą kūrinį?
- Dėl kokių priežasčių pirkote vieną ar kitą kūrinį?
- Kaip manote, ar ši simuliacija turi panašumų į tai kas vyksta realiame pasaulyje?
- Ar pavyko įsijausti į autorių (-ę)?
- Kokie buvo didžiausi iššūkiai derantis su pirkėjais (-omis)?
- Ar teko naudotis nelegalaus turinio svetainėmis? Jei taip, kodėl?
- Ar mokate už turinį, paslaugas? Jei taip, pasidalykite.

Rekomendacijos. Simuliacijos – esmė atkartoti gyvenimiškas praktikas, įsijausti į kūrėjų-autorių derėjimosi kultūros procesus. Kaip ir tikrame gyvenime, gali nutikti taip, kad pirkėjas(-a) nenorės pirkti jūsų kūrinio ir su tuo yra viskas gerai. Kartais paklausa būna labai nedidelė, o kartais priešingai. Tuomet kyla ir kaina. Į užduotį galite pasižiūrėti kūrybiškai ir ieškoti įvairių formatų, kūrinių. Taip pat galite susitarimus ne tik rašyti, bet ir pasirašyti, susikurti mažą pusės A4 lapo dydžio šabloną, kurį užsipildytumėte per sėkmingą sandorį.

Metodinę priemonę rengė:
Neformalaus ugdymo specialistas Paulius Pakutinskas.

Metodologiją finansuoja Lietuvos kultūros taryba.

